

Franciszek Bujak **(1875–1953)**

Franciszek Bujak urodził się 16.08.1875 r. w Maszkienicach w powiecie buskim jako syn Jakuba i Anny z Bujaków. Rodziny obojga rodziców, noszące to samo nazwisko, należały do stanu włościańskiego i od kilku pokoleń mieszkaly w Maszkienicach. Jakub Bujak dzięki własnej pracy i przedsiębiorczości dorobił się znacznego majątku, posiadał lub dzierżawił ponad 100 ha ziemi, zajmował się handlem zbożem oraz innymi przedsięwzięciami. Owdowiawszy, ożenił się ponownie i doczekał dalszego potomstwa. Franciszek wychowywany był przez surowego ojca oraz niekoniecznie życzliwą macochę. Pomimo względnej zamożności rodziny od wczesnego dzieciństwa wykonywał różnego rodzaju zajęcia gospodarskie. Aż do ukończenia studiów ojciec wymagał odeń podczas wakacji uczestnictwa w pracach polowych. Pracował sumiennie, wykazywał jednak zupełnie inne zdolności, ciekawość świata, samodzielność myślenia, pociąg do wiedzy. Umiejętność czytania posiadał dzięki sąsiadce, ćwicząc na lekturze żywotów świętych. Z wiejskiej szkoły ludowej, do której uczęszczał głównie w miesiącach zimowych, nie wyniósł dobrych wspomnień¹. Uważany był za dziecko niesforne i przemądrzałe. W połączeniu ze słabym zdrowiem (co było udziałem wielu członków rodziny ze strony ojca, problemy zdrowotne trapiły następnie uczonego przez całe lata) dyskwalifikowało to młodego Franciszka jako dziedzica i następcę ojca. Postanowiono przeznaczyć go do stanu duchownego i wysłano najpierw do lepszej szkoły ludowej w pobliskim Brzesku, a następnie do gimnazjum w Bochni. Ukończył je w 1894 r., egzamin maturalny zdając z wyróżnieniem. Jak wspominał po latach, uczniem był przeciętnym, gimnazjum dało mu jednak solidne podstawy wiedzy humanistycznej, z dobrą znajomością łaciny, literatury, historii, języka niemieckiego. Zajęcia programowe uzupełniał intensywną lekturą².

Wbrew planom ojca, Franciszek nie zdecydował się wstąpić do seminarium duchownego i podjął w 1894 r. studia humanistyczne (historyczne, geograficzne i prawnicze) na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Wywołało to ostry konflikt z apodyktycznym ojcem, który odmówił finansowania dalszej nauki syna i na drogę do Krakowa zaopatrzył go zaledwie w skromną kwotę 5 złotych reńskich. Młody F. Bujak utrzymywał się z różnego rodzaju zajęć dorywczych, korzystał z pożyczek i zapomóg organizacji studenckiej „Bratnia Pomoc”, stołował się w dotowanych przez

¹ [F. Bujak], Drogi mojego rozwoju naukowego, *Nauka Polska* 6 (1927), s. 77–136, tu: s. 83–85 [tekst podpisany inicjałami].

² A. Janeczka, Franciszek Bujak: historyk w nurcie życia [w:] F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Poznań 2001, s. 207–233, tu: s. 210.

stowarzyszenia dobroczynne jadalniach studenckich (i to nie codziennie). Trapiły go nadto liczne problemy zdrowotne, które szczegółowo opisał w późniejszych wspomnieniach. Pod koniec 1895 r. udało się uzyskać stypendium Akademii Umiejętności w kwocie 220 złotych reńskich rocznie, co umożliwiło ukończenie studiów³.

Pomimo trudnych warunków materialnych oraz konieczności poświęcania wakacji na udział w pracach polowych w rodzinnym gospodarstwie, F. Bujak studiował bardzo intensywnie: historię pod kierunkiem Stanisława Smolki oraz Wincentego Zakrzewskiego, paleografię u Bolesława Ulanowskiego, historię sztuki na seminariach Mariana Sokołowskiego, geografię z elementami etnografii u Franciszka Szwarzenberga-Czernego. Wykraczając poza formalny program, uczęszczał na wykłady z historii literatury polskiej, językoznawstwa słowiańskiego, genealogii, statystyki, filozofii, religioznawstwa. Uczestniczył też w zajęciach z prawa, aczkolwiek bez większego entuzjazmu. Kierunku tego nie uwieńczył formalnym egzaminem ani dyplomem⁴. Rozległość zainteresowań oraz przedmiotów studiów tłumaczył ideą jednoczenia nauk społecznych⁵.

Już w 1896 r. ukazała się drukiem pierwsza, drobna jeszcze praca autorstwa F. Bujaka, poświęcona zachowanemu w Bibliotece Jagiellońskiej pamiątkom po Joachimie Lelewelu⁶. Pierwszy poważny artykuł, omawiający postać Františka Palackého, opublikowany został w 1898 r.⁷

Zainteresowany bardzo różnymi dziedzinami, młody uczony zmuszony został regulaminem studiów do wybrania tematu rozprawy doktorskiej. Zdecydował się na omówienie nauki geografii w Polsce w dobie średniowiecza. Pracę przygotował pośpiesznie i nie był z niej w pełni zadowolony. Nie otrzymał też większej pomocy od formalnego promotora, F. Szwarzenberga-Czernego, słabo zorientowanego w kwestiach dotyczących średniowiecza. Pomimo tych trudności, rozprawa została przyjęta i pomyślnie obroniona, a promocja doktorska F. Bujaka odbyła się 24.11.1899 r. Przewidziane regulaminem opłaty uiścili nauczyciele uniwersyteccy doktoranta, z którą to inicjatywą wystąpił prof. B. Ulanowski⁸. W następnym roku praca ukazała się drukiem w księdze jubileuszowej Uniwersytetu Jagiellońskiego⁹.

Po uzyskaniu doktoratu F. Bujak kontynuował jeszcze studia prawnicze, bez większego jednak zapału. Otrzymał asystenturę na wydziale humanistyczno-filozoficznym, starał się jednak przede wszystkim o stanowisko w Bibliotece Jagiellońskiej, co udało się dopiero w 1901 r. W międzyczasie przygotował nowatorską na gruncie

³ Drogi mojego rozwoju, s. 95, 103.

⁴ A. Janeczek, Franciszek Bujak, s. 210.

⁵ Drogi mojego rozwoju, s. 105.

⁶ F. Bujak, Pamiątki po J. Lelewelu w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, Nowa Reforma 1896, nr 207 z dnia 10 IX, s. 2.

⁷ F. Bujak, Franciszek Palacki i jego znaczenie dla odrodzenia Czech, Ateneum 3 (1898), s. 397–437.

⁸ Drogi mojego rozwoju, s. 114.

⁹ F. Bujak, Geografia na Uniwersytecie Jagiellońskim do połowy XVI wieku [w:] Księga pamiątkowa uczniów Uniwersytetu, wydana staraniem i nakładem młodzieży akademickiej ku uczczeniu 500-letniego jubileuszu przekształcenia dawnej szkoły Kazimierzowskiej na Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1900, s. 49–96.

nauki polskiej monografię społeczno-gospodarczą rodzinnej wsi Maszkienice, do której zbierał materiały i obserwacje podczas letnich wakacji. Opublikowana w 1901 r.¹⁰, spotkała się z dużym zainteresowaniem, doczekała się licznych recenzji oraz zwróciła uwagę na młodego uczonego nie tylko w kręgach naukowych, ale również politycznych. Zaowocowała też zleceniem na przygotowanie monografii miasta Limanowa, zamówionej odpłatnie przez ordynata Tadeusza Dzieduszyckiego¹¹. Ukazała się ona drukiem w 1902 r., podczas gdy w 1903 r. F. Bujak opublikował kolejną monografię, poświęconą wsi Żmiąca¹². Plany napisania następnych opracowań tego typu nie zostały zrealizowane z powodu braku funduszy oraz problemów zdrowotnych Autora. Łącząc w nowatorski na gruncie polskim sposób metody badawcze socjologii i ekonomii oraz stosując je do własnych obserwacji poczynionych w Maszkienicach, napisał jeszcze pracę poświęconą gospodarowaniu, dochodom i wydatkom galicyjskiej rodziny chłopskiej. Wyraził pogląd, iż gospodarstwo rolne nie powinno być tylko „działką wyżywieniową” lecz nowoczesnym warsztatem pracy, pozwalającym osiągać godziwe dochody i poziom życia¹³.

Uzyskawszy w 1901 r. urlop oraz roczne stypendium naukowe, F. Bujak wyjechał do Lipska, by zapoznać się z niemieckimi, przodującymi wówczas badaniami w zakresie geografii historycznej oraz historii gospodarczej. Intensywne studia, w połączeniu ze skromnymi warunkami bytowymi, doprowadziły do kryzysu zdrowotnego. W poszukiwaniu cieplejszego klimatu, w 1902 r. uczony porzucił Lipsk i przeniósł się do Genui¹⁴. W drodze powrotnej do Krakowa zatrzymał się jeszcze na pewien czas w Monachium. Powróciwszy do pierwotnej fascynacji geografii historyczną, przeprowadzał kwerendy dotyczące tego tematu, w szczególności poszukiwał średniowiecznych map żeglarskich. Wyniki okazały się stosunkowo skromne. Pomimo tego, F. Bujak przygotował rozprawę poświęconą temu ostatniemu zagadnieniu, którą przedłożył Akademii Umiejętności z myślą o habilitacji. Praca ukazała się drukiem¹⁵, nie wzbudziła jednak większego zainteresowania i nie uznano jej za podstawę habilitacji. W warunkach polskich temat okazał się zbyt egzotyczny, dla nauki europejskiej barierę stanowił język rozprawy. W dodatku część konserwatywnej profesury krakowskiej odwróciła się od młodego uczonego z powodu jego zaangażowania się w działalność polityczną — F. Bujaka postrzegano jako socjalistę. Zrażony tym niepowodzeniem, odsunął się od ukochanej uprzednio geografii i skupił uwagę na historii gospodarczej, zwłaszcza w odniesieniu do epoki średniowiecza.

¹⁰ F. Bujak, Maszkienice, wieś powiatu brzeskiego. Stosunki gospodarcze i społeczne. Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny, seria 2, t. XVI (ogólnego zbioru t. XLI), Kraków 1901, s. 76–184.

¹¹ Dzieje mojego rozwoju, s. 119.

¹² F. Bujak, Limanowa. Miasteczko powiatowe w zachodniej Galicji. Stan społeczny i gospodarczy, Kraków 1902; tenże: Żmiąca. Wieś powiatu limanowskiego. Stosunki gospodarcze i społeczne, Kraków 1903.

¹³ F. Bujak, Budżet chłopa, *Ekonomista* 2 (1903), s. 169–199.

¹⁴ Drogi mojego rozwoju, s. 113.

¹⁵ F. Bujak, O średniowiecznych mapach żeglarskich. Z dwoma mapami. Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział historyczno-filozoficzny, seria 2, t. XXI (ogólnego zbioru t. XLVI), Kraków 1903, s. 190–264.

Już w okresie studiów F. Bujak włączył się w nurt zaangażowanego społecznie i politycznie życia studenckiego. Działał w „Bratniej Pomocy”, należał do socjalizującego stowarzyszenia „Zjednoczenie”, uczestniczył w organizowaniu obchodów ku czci J. Lelewela — wymierzonych ideowo przeciwko dominującym na Uniwersytecie konserwatystom spod znaku ugrupowania tzw. „Stańczyków”. Związał się następnie z ruchem wszechpolskim. Na czwartym roku studiów wstąpił do tajnego Związku Młodzieży Polskiej (ZET), przybudówki Ligi Narodowej. Następnie stał się członkiem samej Ligi oraz Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. Nigdy nie uważał się jednak za działacza partyjnego czy politycznego. Żywił natomiast głębokie przekonanie, iż osoba świadoma i zaangażowana, w szczególności historyk, powinna pracować dla dobra narodu i społeczeństwa na różnych polach, nie tylko ściśle naukowym (choć przyznawał historii rolę „nauczycielki życia”) ale również społecznym i politycznym. Poznał osobiście znaczące postacie ruchu narodowego, w tym Romana Dmowskiego i Zygmunta Balickiego, ale zasięg jego kontaktów wykraczał poza krąg narodowców. Spotykał się z Władysławem Grabskim, Wojciechem Korfantym, Bolesławem Wyslouchem, Wincentym Witosem. Duży wpływ wywarł na młodego uczzonego socjalista Ignacy Daszyński, który w pewien sposób zainspirował powstanie wspomnianej wyżej monografii wsi Maszkienice. Pomimo organizacyjnej przynależności do Narodowej Demokracji, F. Bujak nie znalazł się więc w kręgu dogmatycznych poglądów tej formacji.

Ambiwalentny był natomiast stosunek uczonego do Żydów i kwestii żydowskiej. Z jednej strony wskazać można cytaty z jego prac o wydźwięku zdecydowanie antyżydowskim — pisał np. o „zażydzeniu ziem Polski”, ubolewał nad zainicjowanym przez możnowładztwo udziałem Żydów w polskiej kolonizacji ziem ukraińskich itp.¹⁶ Z drugiej strony, w 1903 r. poślubił pochodzącą z warszawskiej rodziny żydowskiej i rabinackiej Ewę Kramsztykową. Co ciekawe, drużbą pana młodego był przywódca Narodowej Demokracji, R. Dmowski¹⁷.

Po niepowodzeniu pierwszej próby habilitacji F. Bujak zraził się na długo do młodzińskiej pasji — historii geografii — i zwrócił się ku zagadnieniom ekonomicznym, do czego zachęcało dobre przyjęcie wspomnianych wyżej monografii miast i wsi galicyjskich. Nie chcąc rezygnować z zainteresowań historycznych, obrał za temat nowej rozprawy średniowieczne osadnictwo w Małopolsce. W 1905 r. opublikował dotyczącą tej kwestii monografię *Studia nad osadnictwem Małopolski*¹⁸, która przyniosła mu wreszcie upragnioną habilitację oraz docenturę na Uniwersytecie Jagiellońskim (swego czasu, podczas dyskusji przy wigilijnym stole z ojcem, krytycznym wobec dokonanego przez syna wyboru kierunku studiów, oświadczył, iż uzyska docenturę najpóźniej w wieku 30 lat albo utraci wzrok z przepracowania)¹⁹. W ten sposób, nieco przypadkowo, młody uczony ukazał korzyści z zastosowania metod ekonomii

¹⁶ A. Janeczek, Franciszek Bujak, s. 214, przypis 16.

¹⁷ A. Janeczek, Franciszek Bujak, s. 213–214.

¹⁸ F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, Wydział historyczno-filozoficzny, seria 2, t. XXII, (ogólnego zbioru t. XLVII), Kraków 1905, s. 172–438; kolejne wydanie: *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Poznań 2001

¹⁹ Drogi mojego rozwoju, s. 95.

do badań historycznych nad epoką średniowiecza oraz dziejami przeszłymi w ogóle. Monografię tę można z całą słuszością uznać za najważniejszą publikację w dorobku F. Bujaka. Rozprawa, dobrze przyjęta i po dziś dzień zachowująca wartość naukową, w połączeniu z głośnym wykładem inauguracyjnym uczonego, ustanowiła narodziny historii gospodarczej jako odrębnej dyscypliny naukowej na gruncie polskim.

Łącząc zainteresowania historyczne z ekonomicznymi, F. Bujak kontynuował badania nad współczesnymi stosunkami społeczno-gospodarczymi w Galicji, których owocem stała się dwutomowa monografia *Galicja*, najobszerniejsze dzieło uczonego, opublikowane w latach 1908–1910²⁰. Dobrze przyjęte, przyniosło mu profesurę nadzwyczajną oraz nowo utworzoną katedrę historii gospodarczej na Uniwersytecie Jagiellońskim, pierwszą o takim charakterze na ziemiach polskich.

Z całą pewnością F. Bujaka można więc uznać za twórcę i prekursora historii gospodarczej w Polsce jako dyscypliny naukowej, nie tylko w odniesieniu do epoki średniowiecza (której poświęcał najwięcej uwagi jako historyk), ale również do całości dziejów kraju. Badając te zagadnienia, promując historię gospodarczą, wychowując uczniów, przez cały okres swojej aktywności naukowej nie stworzył jednak teoretycznych i metodologicznych podstaw dyscypliny. Jego poglądy w tym zakresie były raczej niejednoznaczne, eklektyczne i czerpały dość przypadkowo z wzorców niemieckich²¹. Zadanie rozwinięcia podstaw teoretycznych historii gospodarczej w Polsce nieco później przypaść miało w udziale innym, przede wszystkim Janowi Rutkowskiemu²². Tym niemniej, to F. Bujakowi przypadła rola pioniera. On też podkreślał odrębność i specyfikę dziejów gospodarczych Polski na tle europejskim oraz nieadekwatność ogólnych modeli rozwoju ekonomicznego dla stosunków polskich. Podjął rzuconą przez J. Rutkowskiego myśl stworzenia syntezy dziejów gospodarczych Polski, razem ze wspomnianym wyżej uczonym oraz Stanisławem Kutrzebą stworzyli komitet redakcyjny dzieła, które pozostało jednak w sferze planów. Brał udział w konferencjach, wygłaszał referaty, pisał recenzje, angażował się również w pracę dydaktyczną na Uniwersytecie Jagiellońskim. W szczególności patronował początkom kariery naukowej Romana Grodeckiego, który w 1919 r. objąć miał po swoim mistrzu katedrę historii gospodarczej w Krakowie²³.

Po wybuchu I wojny światowej w 1914 r., uczony zaangażował się mocno w życie polityczne. Związany początkowo z utworzonym w sierpniu tego roku Naczelny Komitetem Narodowym, krytykował go następnie za ugodowość i orientację na państwa centralne. Niechętnie odnosił się do idei walki zbrojnej, przeciwstawiał się werbunkowi do Legionów Polskich. Sprzyjał wyjściu Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”, ku któremu stopniowo zwracały się sympatie polityczne uczonego, ze struktur Komitetu. Zbliżyło to tym bardziej F. Bujaka z ruchem ludowym, chociaż formalnie pozostawał związany z narodowcami. W 1915 r., razem z innymi członka-

²⁰ F. Bujak, *Galicja*, t. I–II, Lwów 1908–1910.

²¹ A.F. Grabski, Franciszek Bujak i historia gospodarcza (uwagi o metodologicznych poglądach uczonego), *Historyka* 9 (1979), s. 101–124, tu: s. 123.

²² J. Topolski, *Badania historycznogospodarcze w Polsce*, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych* 25 (1963), s. 9–45, tu: s. 17.

²³ A. Janeczek, Franciszek Bujak, s. 217.

mi Ligi Narodowej, zakładał nowe stronnictwo: Zjednoczenie Narodowe. Wspólnie z Narodową Demokracją oraz PSL „Piastem” propagowało ono w zaborze austriackim orientację na państwa ententy. Uczony zdecydowanie popierał ideę przeprowadzenia reformy rolnej oraz parcelacji majątków ziemskich w przyszłym państwie polskim. W latach wojennej zawieruchy F. Bujak zdobył ogólne uznanie staraniami o ocalenie zagrożonych bibliotek i archiwów, często publikował, zabierając głos w kwestiach społecznych i politycznych. Radykalne, z punktu widzenia konserwatystów krakowskich (których zwalczał), poglądy uczonego nie jednały mu jednak przyjaciół na Uniwersytecie. W związku z tym, od 1917 r. F. Bujak przygotowywał swoje odejście z Krakowa, rozglądając się za nowym miejscem pracy.

Nastąpiło to ostatecznie w nieprzewidzianych okolicznościach. W 1919 r. uczony zrezygnował z katedry, powołany na stanowisko eksperta delegacji polskiej na konferencję pokojową w Paryżu, kierowanej przez R. Dmowskiego, przywódcę Narodowej Demokracji. Został zaangażowany w dyskusje na temat przynależności Gdańska oraz kwestii praw mniejszości narodowych w Polsce (zwłaszcza żydowskiej). Obydwie sprawy okazały się niezwykle trudne, wręcz beznadziejne z punktu widzenia obrony interesów polskich. Prawa Polski do Gdańska F. Bujak utwierdzał argumentami historycznymi, geograficznymi, ekonomicznymi. Oskarżeniom o antysemityzm starał się przeciwstawić analizę dziejów stosunków polsko-żydowskich, wskazując na współodpowiedzialność Żydów za ich pogorszenie oraz ukazując polski antysemityzm (wskazywany przez środowiska żydowskie) jako naturalny odruch obronny, wynikający z ogólnych uwarunkowań historycznych i ekonomicznych. W obydwu tych kwestiach delegacja polska poniosła jednak bolesne porażki, w czym trudno zresztą upatrywać winę uczonego²⁴.

Do Krakowa już nie wrócił i prosto z Paryża przeniósł się do Warszawy, gdzie otrzymał stanowisko profesora zwyczajnego historii gospodarczej na Wydziale Filozoficznym utworzonego w 1915 r. Uniwersytetu Warszawskiego. Nie wykładał jednak długo. W krytycznych tygodniach lata 1920 r., gdy Armia Czerwona podchodziła na przedpola stolicy, uczony objął urząd ministra rolnictwa i dóbr państwowych w gabinecie obrony narodowej W. Grabskiego. Tekę ministerialną piastował przez miesiąc (23.06–24.07.1920 r.) i to on sygnował swoim nazwiskiem uchwaloną wówczas pośpiesznie pod wpływem sytuacji na froncie ustawę o reformie rolnej. Opublikował nawet broszurę, w której starał się wyjaśnić jej zasady²⁵. Paradoksalnie, z przygotowaniem założeń reformy nie miał nic wspólnego, odnosił się do nich bardzo krytycznie, przyjęte rozwiązania uważał za nieudane i wręcz szkodliwe, a przy tym sprzeczne z konstytucją. Na niego to jednak spaść miało całe odium i zajadłe ataki przeciwników ustawy (ostatecznie nie wprowadzonej zresztą w życie). Po ustąpieniu rządu W. Grabskiego (24.07.1920 r.) utracił urząd, a całe doświadczenie ministerialne stało się dla uczonego przeżyciem traumatycznym. W dużej mierze zniechęcił

²⁴ A. Janeczek, Franciszek Bujak, s. 219–220.

²⁵ F. Bujak, O podziale ziemi i reformie rolnej, Warszawa 1920.

się do czynnego udziału w życiu publicznym²⁶. Broniąc swego imienia, opublikował szereg prac, w których przedstawił własne, konkretne plany uzdrowienia stosunków agrarnych w Polsce — postulował rozsądną parcelację latyfundiów za odszkodowaniem i wzmocnienie gospodarstw chłopskich²⁷.

Pragnąc uniknąć dalszego wciągania w nurt życia politycznego oraz ewentualnego obejmowania stanowisk państwowych, F. Bujak opuścił Warszawę i jesienią 1920 r. przeniósł się do Lwowa, gdzie otrzymał katedrę na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza. W 1931 r. przekształcono ją w Instytut Historii Społecznej i Gospodarczej. We Lwowie uczony znalazł znacznie lepszą, świeższą atmosferę dla rozwijania działalności naukowej niż na zdominowanym przez środowiska konserwatywne Uniwersytecie Jagiellońskim. Co prawda, w okresie lwowskim (1920–1939) on sam pisał już stosunkowo niewiele, prowadził głównie wykłady, uczestniczył w konferencjach naukowych, ukazywały się wznowienia i zbiory jego wcześniejszych prac. F. Bujak zdawał sobie sprawę z własnych niedostatków warsztatowych i metodologicznych, nie ukrywając tej kwestii w spisanej na prośbę redakcji czasopisma „Nauka Polska” i opublikowanej w 1927 r. autobiografii. W szczególności ubolewał nad słabym rozeznaniem w zagranicznych studiach poświęconych historii gospodarczej oraz brakiem odpowiednich kontaktów międzynarodowych. Nie zdołał wyrobić ich w młodości ze względu na problemy ze zdrowiem i brak zaplecza finansowego²⁸.

Z rzadka publikując osobiście, F. Bujak stworzył jednak dobre warunki pracy dla licznej grupy uczniów: seminarium, a następnie Instytut, posiadały własny lokal, obficie zaopatrzoną bibliotekę, zbiory kartograficzne itp. W 1925 r. uczony opublikował niewielką objętościowo rozprawę, dotyczącą instytucji naroku we wczesnopiastowskiej Polsce²⁹. Stała się ona pierwszym tomem pomyślanej przez uczonego serii, poświęconej badaniom historii gospodarczej w Polsce. Nadano jej tytuł *Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych*. Do chwili wybuchu II wojny światowej w 1939 r. ukazało się 35 tomów. Podejmowały one bardzo szeroki wachlarz zagadnień powiązanych z dziejami gospodarczymi w różnych epokach: geografie historyczną, demografię, osadnictwo, handel, ruchy cen itp. Swoje rozprawy publikowali m.in. R. Grodecki, Stanisław Inglot, Stanisław Hoszowski, Jan Warężak i inni. Seria stała się animatorem oraz głównym forum ogłaszania prac z zakresu historii gospodarczej. Powstanie wielu konkretnych monografii zainspirował sam F. Bujak, proponując czy wręcz zlecając swoim uczniom tematy warte opracowania. Przy odpowiednim poziomie rozpraw gwarantował też ich szybką publikację, co nie było bez znaczenia dla młodych adeptów nauki historycznej³⁰. Serię kontynuowano również po II wojnie światowej, bez większego już udziału zmarłego w 1953 r. profesora. Uhonorowano jednak jego pamięć, uzupełniając tytuł, który brzmiał następ-

²⁶ W latach 1926–1927 dał się przekonać do objęcia stanowiska prezesa Rady Nadzorczej Polskiego Banku Rolnego. Funkcję tę (w dużej mierze formalną) pełnił jednak krótko. A. Janeczek, Franciszek Bujak, s. 220.

²⁷ A. Janeczek, Franciszek Bujak, s. 220.

²⁸ Drogi mojego rozwoju, s. 121.

²⁹ F. Bujak, Narok. Przyczynek do ustroju społecznego Polski Piastowskiej, Lwów 1925.

³⁰ A. Janeczek, Franciszek Bujak, s. 224–226.

nie; *Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych zainicjowane przez Franciszka Bujaka*. W 1931 r. doprowadził do powstania kolejnego forum badaczy historii gospodarczej — ukazującego się po dziś dzień czasopisma „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”. Stał się prawdziwym twórcą szkoły badań historii gospodarczej w Polsce. Dowodem uznania ze strony środowiska naukowego było dwukrotne pełnienie przez F. Bujaka funkcji prezesa Polskiego Towarzystwa Historycznego (1932–1934 oraz 1936–1937).

Pomimo ogólnej niechęci do partyjnego życia politycznego i związanych z polityką funkcji publicznych, nie pozostawał obojętny na otaczający go świat. W 1925 r. przyczynił się do utworzenia Wydziału Ekonomiki Rolnej Drobnych Gospodarstw Wiejskich przy Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Uczony starał się propagować nowoczesne zasady gospodarowania na roli, wskazując na wzorce duńskie, szwajcarskie, czeskie. Działal na rzecz rozwoju oświaty ludowej, patronował akademickiemu związkowi młodzieży wiejskiej „Posiew”. Zrażony już wówczas do ruchu narodowego jego postępującą radykalizacją i nastrojami nacjonalistycznymi, wiązał się w coraz większym stopniu z ludowcami, początkowo z Polskim Stronnictwem Ludowym „Piast”, a po zjednoczeniu ruchu ludowego w 1931 r., ze Stronnictwem Ludowym. Traktowany jako wybitny uczony i autorytet, unikał przy tym angażowania się w bieżące spory polityczne.

Wybuch II wojny światowej zastał F. Bujaka we Lwowie. Niewiele wiadomo o jego przeżyciach wojennych. Zdołał uniknąć prześladowań podczas radzieckiej okupacji Lwowa (1939–1941), chociaż żył w bardzo skromnych i trudnych warunkach. Kontynuował pracę dydaktyczną na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza, a następnie Lwowskim Uniwersytecie Państwowym im. Iwana Franko. Przejął odpowiedzialność za funkcjonowanie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, starając się ratować jego zbiory. W okresie okupacji niemieckiej (1941–1944) działał w konspiracyjnych strukturach uniwersyteckich, współpracował ze związkiem Pracy Ludowej „Orka”, w 1942 r. wszedł w skład Okręgowej Komisji Oświaty i Kultury Ruchu Ludowego „Roch”. Obawiając się powtórnej okupacji radzieckiej, wiosną 1944 r. opuścił Lwów i znalazł schronienie u rodziny w jednej z podtarnowskich wsi. Doczekał tam przejścia frontu w styczniu 1945 r., po czym zaoferował swoją osobę i pracę wznowiającemu otwartą działalność Uniwersytetowi Jagiellońskiemu w Krakowie.

W 1946 r. otrzymał katedrę, jednak nie na Wydziale Historycznym lecz Rolniczym. Nie chciał przenieść się do Wrocławia, gdzie gromadziła się większość ocalałych członków przedwojennej, lwowskiej społeczności uniwersyteckiej. Skoncentrował się na zabiegach wokół odnowienia serii *Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych* oraz *Roczników Dziejów Społecznych i Gospodarczych*. Na niwie życia publicznego starał się współuczestniczyć w określeniu zasad działania ruchu ludowego w nowych, powstałych pod rządami komunistycznymi warunkach społecznych i politycznych. Poglądy F. Bujaka — bronił prywatnej własności chłopskiej oraz dobrowolności zrzeszania się w spółdzielniach — ściągnęły na uczonego zauważalną nieufność władz. Odsunęło się odeń, częściowo w wyniku różnego rodzaju nacisków, wielu dotychczasowych przyjaciół i współpracowników. Nie chcąc stać się dla nich ciężarem, w 1948 r. zrezygnował kolejno z większości funkcji organizacyjnych i redaktorskich.

Ostatnie publikacje uczonego w 1948 i 1949 r. dotyczyły dziejów Polski i Słowiańszczyzny we wczesnym średniowieczu³¹. Żył już wówczas w osamotnieniu, schorowany i częściowo przykuty do łóżka. Przypadającą w 1949 r. pięćdziesiątą rocznicę obrony doktoratu przez F. Bujaka ówczesne władze Uniwersytetu Jagiellońskiego całkowicie zignorowały, nie organizując zwyczajowych uroczystości na cześć zasłużonego przecież jubilata³². Można w tym widzieć efekt nacisków władz komunistycznych, ale i zadawnionej niechęci części konserwatywnego, krakowskiego środowiska uniwersyteckiego. F. Bujak zmarł w Krakowie 21.03.1953 r., pochowany został na Cmentarzu Rakowickim.

Los nie szczędził uczonemu ciosów w życiu osobistym. Poślubiona w 1903 r. żona Ewa zmarła już w 1909 r., spośród trojga dzieci żadne nie przeżyło ojca. Stanisław i Ewa zmarli w dzieciństwie lub młodości. Jakub Zygmunt Bujak uzyskał stopień doktora nauk technicznych na Politechnice Lwowskiej, przede wszystkim znany był jednak jako wybitny alpinista i himalaista, zasłużony dla rozwoju tego sportu w międzywojennej Polsce. W latach II wojny światowej służył jako mechanik lotniczy w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Przeżył wojnę, lecz zgubiła go miłość do gór, zginął w lipcu 1945 r. podczas wyprawy wspinaczkowej w Kornwalii. Pozostawił córkę, Magdalenę Bujak Lenczowską, narciarkę, medalistkę mistrzostw Polski oraz uniwersjady.

Zbyszko Górczak

Najpełniejszą bibliografię publikacji Franciszka Bujaka zestawiała H. Madurowicz-Urbańska, zamieszczając ją w swojej pracy poświęconej uczonemu: H. Madurowicz-Urbańska, Franciszek Bujak — o nowy kształt historii, Warszawa 1976, s. 179–214.

Bibliografia

Źródła

- [F. Bujak], Drogi mojego rozwoju naukowego, *Nauka Polska* 6 (1927), s. 77–126
H. Madurowicz [-Urbańska], Wspomnienia z seminarium profesora Franciszka Bujaka, *Małopolskie Studia Historyczne* 1 (1958), z. 3–4, s. 18–20
J. Pisulińska, Rzecz o przyjaźni i nauce krajowej. Listy Franciszka Bujaka do Stanisława Zakrzewskiego w zbiorach Biblioteki Zakładu Narodowego Ossolińskich we Wrocławiu, *Roczniki dziejów Społecznych i Gospodarczych* 81 (2020), s. 361–397

Opracowania o Franciszku Bujaku

- J. Bezwiński, Opisy społeczne zbiorowości terytorialnych Franciszka Bujaka, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, seria E, z. 1, 1965, s. 107–167

³¹ F. Bujak, Wenedowie na wschodnich wybrzeżach Bałtyku, Gdańsk 1948 (praca napisana podczas wojny we Lwowie); F. Bujak, Skąd przybyli Radymicze i Wjatycze na Ruś, *Światowid* 20 (1948), s. 59–114; F. Bujak, Państwo i naród polski w XI wieku, [w:] *Studia z dziejów kultury polskiej*, red. J. Hulewicz, Warszawa 1949, s. 21–37.

³² A. Janeczek, Franciszek Bujak, s. 228–229.

- Z. Feliks, Wśród nauki i przyjaźni. Szkic o Franciszku Bujaku, *Kultura i Społeczeństwo* 21 (1977), nr 8, s. 109–118
- P. Franaszek, Bujakowska koncepcja badania dziejów gospodarczych ziem polskich. „Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych” i Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji [w:] *Celem nauki jest człowiek... Studia z historii społecznej i gospodarczej ofiarowane Helenie Madurowicz-Urbańskiej*, red. P. Franaszek, Kraków 2000, s. 37–46
- N. Gąsiorowska, Franciszek Bujak 1875–1953, *Nauka Polska* 1 (1953), nr 3, s. 186–188
- A.F. Grabski, Franciszek Bujak i historia gospodarcza (uwagi o metodologicznych poglądach uczonego), *Historyka* 9 (1979), s. 101–124
- S. Hoszowski, Franciszek Bujak — w piątą rocznicę śmierci, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych* 20 (1958), s. 11–31
- S. Hoszowski, Kłęski elementarne i ceny w działalności Profesora Franciszka Bujaka, *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 29 (1974), seria A, Dodatek, s. 125–134
- S. Inglot, Prof. Dr Franciszek Bujak. Z powodu 30-lecia pracy naukowej i 10-lecia pracy pedagogiczno-naukowej na Uniwersytecie Lwowskim, *Historia. Organ Wydziału Kół Historyków Ogólnopolskiego Związku Akademickiego Kół Naukowych* 2 (1932), nr 2, s. 3–36
- S. Inglot, Franciszek Bujak. Działalność naukowa i pedagogiczna, *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 8 (1953), Dodatek 3, s. 1–22
- S. Inglot, Działalność naukowa profesora Franciszka Bujaka ze szczególnym uwzględnieniem wsi, *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 29 (1974), seria A, Dodatek, s. 113–124
- A. Janeczek, Franciszek Bujak: historyk w nurcie życia [w:] F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Poznań 2001, s. 207–233
- K. Kaczmarczyk, Franciszek Bujak (1875–1953), *Przegląd Zachodni* 9 (1953), nr 4/5, s. 706–712
- Z. Kozłowska-Budkowa, Działalność naukowa Franciszka Bujaka, *Małopolskie Studia Historyczne* 1 (1958), z. 3–4, s. 5–18
- Z. Kubala-Bosek, Franciszek Bujak. Jego współpraca z Kasą im. Mianowskiego, *Kultura i Społeczeństwo* 17 (1973), nr 3, s. 97–122
- T. Ładogórski, Działalność Franciszka Bujaka na polu demografii historycznej, *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 29 (1974), seria A, Dodatek, s. 135–138
- H. Madurowicz-Urbańska, Wkład Franciszka Bujaka do prac nad „Atlasem Historycznym Polski”, *Studia Historyczne* 17 (1974), z. 3, s. 447–463
- H. Madurowicz-Urbańska, „Nauka a społeczeństwo”. U podstaw poglądów naukowych Franciszka Bujaka, *Studia Socjologiczne* 1975, nr 1, s. 15–33
- H. Madurowicz-Urbańska, Biografia Franciszka Bujaka [w:], F. Bujak, *Wybór pism*, t. 1, red. H. Madurowicz-Urbańska, Warszawa 1976, s. 171–178
- H. Madurowicz-Urbańska, Franciszek Bujak — o nowy kształt historii, Warszawa 1976
- H. Madurowicz-Urbańska, Zagadnienia regionalizacji gospodarczej w poglądach Franciszka Bujaka, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 27, *Historia* 27 (1976) s. 7–25
- H. Madurowicz-Urbańska, Nauka a społeczeństwo. Z myśli społecznej Franciszka Bujaka [w:] *Christianitas et cultura Europae. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Kłoczowskiego*, cz. 1, red. H. Gapski, Lublin 1998, s. 771–778
- S. Nowakowski, Franciszek Bujak jako socjolog, *Studia Socjologiczne* 1964, nr 4, s. 95–118
- T. Pawelec, Trzy wizje dziejów — F. Bujak, M. Handelsman, J. Rutkowski, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. 5, red. J. Maternicki, Warszawa 1990, s. 166–186
- D. Rott, Franciszek Bujak o o traktacie geograficznym Wawrzyńca Korwina, *Śląskie Miscellanea* 6 (1994), s. 23–30
- A.K. Shelton, *The democratic idea in polish history and historiography: Franciszek Bujak (1875–1953)*, Colorado University Press 1989
- S. Szczotka, Profesor dr Franciszek Bujak, *Lud* 41 (1954), s. 7–26
- M. Wolański, Wkład Profesora Franciszka Bujaka do metodologii badań historycznych, *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 29 (1974), seria A, Dodatek, s. 141–143